

1944

18 ТРАВНЯ

ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ

ЖЕРТВ ГЕНОЦИДУ

КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО
НАРОДУ

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

КРИМСЬКА
ПЛАТФОРМА

Історична довідка до 18 травня

18 травня Україна вшановує День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу — одну з найтрагічніших сторінок у сучасній історії. Саме цього дня у 1944 році сталінський режим розпочав масову депортацію кримських татар з їхньої історичної батьківщини — Криму. Цей злочин, який за своєю суттю та наслідками відповідає міжнародному визначенню геноциду, став спробою знищити кримськотатарську спільноту як корінний народ, стерти її присутність з півострова, викорінити культуру, мову, традиції. Однак попри надзвичайні втрати, насильство й десятиліття вигнання, кримські татари не припинили боротьбу за право жити на своїй землі. Нинішня російська окупація Криму багато в чому відтворює репресивну політику радянської доби, спрямовану проти кримськотатарського народу. Щоб осмислити масштаби трагедії, зрозуміти її причини, наслідки та значення для сьогодення — пропонуємо ознайомитися з історичною довідкою, підготовленою Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим.

Як здійснювався злочин геноциду кримськотатарського народу 18 травня 1944 року радянським тоталітарним режимом

Депортація кримськотатарського народу — переважно дітей, жінок, літніх людей — радянським тоталітарним режимом була кульмінацією російської колоніальної політики, направленої на детатаризацію Криму. Під час бойових дій, поки чоловіки були на фронті, радянська влада підступно вигнала дітей, жінок та літніх людей з власних домівок та відправила їх у вигнання — шлях, який для багатьох став останнім.

Постанова Державного Комітету Оборони від 11 травня 1944 року, підписана особисто Сталіним, завершила процес примусового витіснення корінного народу з власної землі, який розпочався одразу після анексії Криму Російською імперією у 1783 році.

На світанку 18 травня, а в деяких населених пунктах напередодні, 17 травня, було розпочато депортацію кримських татар. Залучений особовий склад відзначився жорстокістю: операція відбувалася із застосуванням насильства. У більшості випадків кримським татарам не пояснювали, що відбувається, куди саме їх везуть, а на збори давали не більше 15 хвилин. Таким чином, кримські татари покинули власні домівки не готовими до довгої та виснажливої дороги, не кажучи вже про облаштування на чужині.

Згідно з Постановою, депортація мала бути завершена до 1 червня 1944 року, проте радянський репресивний апарат було вкотре використано для “перевиконання плану”. Радянський режим здійснював депортацію, використовуючи значну кількість репресивних органів — із залученням 23 тисяч солдатів та офіцерів НКВС, 9 тисяч оперативників НКВС і Народного комісаріату державної безпеки, 100 легкових, 250 вантажних автомобілів, 67 ешелонів. Вже о 8 годині ранку 18 травня 90 тисяч кримських татар було завантажено у 25 ешелонів, які склались з товарних вагонів. 48 400 кримських татар у 17 ешелонах вже були депортовані до Узбекистану. 19 травня було депортовано в товарних вагонах ще 165 515 кримських татар. Зрештою, такі темпи дозволили катам вже 20 травня відзвітуватися у Москву про “очищення” Криму від кримських татар.

Тривалість вбивчого шляху депортованих до місць спецпоселень у товарних вагонах тривала в середньому 2-3 тижні. Дорогою, у тісних вагонах, без їжі, води та медичної допомоги, від голоду та хвороб загинуло 7000-7900 кримських татар.

Кримських татар, солдатів та офіцерів радянської армії після закінчення Другої світової війни відправляли у місця депортації або трудові табори, у цілому — це майже 9 тис. кримськотатарських солдатів та офіцерів. Варто згадати, що під час Другої світової війни **21 кримський татарин був представлений до нагороди “Герой Радянського Союзу”, деякі — неодноразово. Так, наприклад, звання “Двічі Герой Радянського Союзу” вшанувався кримський татарин, видатний пілот Амет-Хан султан (серпень 1943, червень 1945). 5 кримських татар одержали звання “Герой Радянського Союзу”.**

Попри те, що кінцевим пунктом призначення згідно із Постановою ДКО був Узбекистан, ешелони із депортованими було відправлено також до спецпоселень в РРФСР та на Уралі:

- ▶ Узбецька РСР – 36979 сімей (151136 осіб, в т.ч. 73506 дітей до 16 років)
- ▶ Марійська АРСР – 2115 сімей (8597 осіб, в т.ч. 4137 дітей до 16 років)
- ▶ Горьківська область – 1204 сімей (5095 осіб, в т.ч. 2506 дітей до 16 років)
- ▶ Івановська область – 596 сімей (2800 осіб, в т.ч. 1540 дітей до 16 років)
- ▶ Молотовська область – 2443 сімей (10555 осіб, в т.ч. 5484 дітей до 16 років)
- ▶ Ярославська область – 300 сімей (1059 осіб, в т.ч. 445 дітей до 16 років)
- ▶ Свердловська область – 1005 сімей (3594 осіб, в т.ч. 1501 дітей до 16 років)
- ▶ Кемеровська область – 2147 сімей (6743 осіб, в т.ч. 1949 дітей до 16 років)
- ▶ Казахська РСР (Гур'ївська область) – 1096 сімей (4286 осіб, в т.ч. 1483 дітей до 16 років).

Таким чином, всього було депортовано 47885 сімей (193865, в т.ч. 92553 дітей до 16 років). Як зазначалося в документі НКВС, “з них зайнято на роботах: чоловіків – 26092, жінок – 50481, дітей – 14614, всього – 91187”. До цього числа не увійшли майже 6 тис. ув'язнених кримських татар до ГУЛАГу безпосередньо під час депортації.

Директиви НКВС СРСР №1/21826 від 16 листопада 1944 року і №1/1559 від 12 серпня 1945 року категорично забороняли “направляти демобілізованих з Червоної Армії кримських татар, кримських болгар, греків, вірмен – на територію колишньої Кримської АРСР”. Свої сім’ї захисники Батьківщини знаходили вже в місцях спецпоселень. Загальна кількість позбавлених Батьківщини кримських татар, включно з оstarбайтерами та демобілізованими після війни з лав Червоної армії чоловіками, становила 207 111 кримських татар.

Депортованих представників корінного народу наділили статусом “спецпереселенців”. Це передбачало постійний нагляд репресивних радянських структур, реєстрацію в комендатурах, примусову фізичну працю на виснажливій роботі. Праця була важка, особливо для змарнілих від голоду і хвороб спецпереселенців. Їхні діти не могли відвідувати школу через відсутність взуття та одягу. За даними Відділу спецпоселень НКВС Узбецької РСР, за шість місяців 1944 року, тобто з моменту прибуття в УЗСР і до кінця року, померло 16052 чол. (10,6%), а за 1945 рік – 13183 (9,8%). Таким чином, в перші півтора року померло близько 30 тисяч кримських татар.

За даними НКВС Узбецької РСР, упродовж першого півріччя депортації від хвороб та нелюдських умов перебування померло 16 052 кримських татар (10,6%), у 1945 році — 13183 (9,8%). Тільки в Узбекистані померло майже 30 000 кримських татар за перші півтора року депортації. У деяких регіонах Узбекистану смертність серед виселених становила понад 60-70%. Згідно з орієнтовними підрахунками Національного руху кримськотатарського народу, кількість загиблих у вигнанні є значно вищою.

У 1948 році режим проживання у спецпоселеннях став ще більше репресивним. Зокрема, арештом на 5 діб карався виїзд зі спецпоселень, а повторне порушення “режиму перебування” вважалося “втечею з місця заслання”, що призводило до позбавлення волі терміном на 20 років.

Геноцид також унаочнювався діями радянського режиму зі стирання пам’яті щодо кримських татар з історії Кримського півострова: переглядалася кримська історія, впроваджувалися російські імперські наративи про “одвічно російський” Крим, цілеспрямовано та масово поширювалися міфи в контексті “народ-зрадник”.

До Криму завозили переселенців з РРФСР, Української РСР, яких цілеспрямовано заселяли в будинки кримських татар. Репресивний радянський режим повністю змінив та спотворив кримську топоніміку, зокрема було замінено на російські назви населених пунктів, вулиць, що мали кримськотатарське походження.

Політика радянського тоталітарного режиму проти кримських татар стала фактичним продовженням традицій Російської імперії з колонізації території Кримського півострова, яка після анексії Криму в XVIII ст. здійснювала виселення кримських татар, обмежувала їхні права та свободи.

Так, до анексії Росією (1783 р.) на території Кримського ханства, кримські татари становили понад 92% населення. Згідно з матеріалами п'ятої ревізії 1795 р. у Криму проживало 157 319 осіб, з них — 126 000 кримських татар. Протягом XVIII-XIX сторіч Російська імперія проводила політику постійного тиску на кримських татар, обмежуючи їхні права та релігійні свободи, спалюючи духовні книги, відбираючи землю, ресурси. Значна частина корінного народу була вимушена виїхати за межі Криму. Відбувалося заміщення корінного населення Криму колоністами. Насамкінець, 25 червня 1946 р. Верховний Совет РСФСР прийняв Закон, яким затвердив перетворення Кримської АРСР на Кримську область.

Трагічна історія депортації кримськотатарського народу замовчувалася в СРСР протягом десятиріч. Заборонялася мова, культура корінного народу України. Кримські татари були не просто позбавлені Батьківщини, але й власного імені, мови, історії, ідентичності.

Після смерті Сталіна кримським татарам так і не повернули їхні права та не дозволили повернутися на Батьківщину. Фактично, заслання тривало. Попри заборону, починаючи з 1967 року, кримські татари робили чисельні спроби оселитися на власній землі, в Криму. Кримськотатарський національний рух за повернення був одним з найефективніших та найяскравіших протестних рухів в СРСР. Але справді, масове повернення, репатріація, розпочалися після 1987 року.

Тільки після розпаду СРСР, у незалежній Україні, ми можемо вшанувати пам'ять жертв геноциду та говорити правду про злочини проти людяності.

Історичні факти

Кримські татари – корінний народ України, що сформувався на Кримському півострові в XIII-XV століттях в результаті взаємопроникнення культур різних народностей, які оселялися в Криму в різні історичні періоди. У його жилах тече кров скіфів, киммерійців, таврів, готів, аланів, кипчаків і багатьох інших етносів, що проживали на території Криму.

Утворившись у 1441 році, держава кримських татар припинила існування в результаті анексії Криму Російською імперією в 1783 році. За правління хана Узбека (1312-1342 роки) державною релігією став Іслам.

З кінця XVIII – в XIX століттях відбувалось фактичне витіснення кримських татар з Криму. Обезземелення, релігійні утиски і русифікаторська політика — такими були основні причини кількох хвиль еміграції кримських татар.

Після Лютневої революції 25 березня 1917 року в Сімферополі було обрано Тимчасовий Кримсько-Мусульманський виконавчий комітет на чолі з Номаном Челебіджиханом – юристом, богословом, поетом, публіцистом. На засіданнях Курултаю в грудні 1917 року було проголошено створення Кримської Народної Республіки та ухвалено демократичну Конституцію, першу у мусульманському світі. Серед іншого в Конституції йшлося про: незалежність законодавчої, виконавчої, судової влади; право на самовизначення всіх народностей; рівність, а саме скасування станових привілеїв, повне рівноправ'я жінок з чоловіками; свободу особистості, слова, друку, зібрань.

Однак проіснувала Республіка недовго: в січні Крим окупували більшовики. 23 лютого 1918 року Челебіджихан був убитий, а його тіло викинуто в море.

18 жовтня 1921 року постановою ВЦВК і РНК утворена Кримська Радянська Соціалістична Республіка — автономія у складі РРФСР. Було прийнято Конституцію Республіки, згідно з якою офіційними мовами стали кримськотатарська й російська.

1920-30-ті роки — суперечливий період у розвитку кримськотатарського народу. В Криму було проголошено принцип пріоритетної підтримки корінного народу – кримських татар (політика т.зв. “коренізації” або “татаризації”). Але вже у другій половині 1920-х почалися репресії під гаслом боротьби з місцевим “націоналізмом”, причому настільки люті, що в передвоєнні роки національної інтелігенції практично не залишилося.

17 квітня 1938 року була розстріляна велика група представників кримськотатарської інтелігенції та політичної еліти. Серед них такі відомі імена як Усеїн Боданінський, Асан Сабрі Айвазов, Абдулла Лятіф-Заде, Осман Акчокракли та інші. Ще до того, у травні 1928 року було розстріляно главу КримЦВК Велі Ібраїмова. Після розстрілу влада ініціювала процес проти членів кримськотатарської партії “Міллі-Фірка”. Репресіям піддалося і кримськотатарське духовенство.

У 1921-1923 роках у Криму був голод, спровокований заготівельною політикою радянської влади. Померло близько 100 тисяч осіб, з них приблизно 76 тисяч – кримські татари. Попри те, що голод 1932-1933 років на півострові був слабший ніж на решті території України, в пам’яті кримських татар ця трагедія запам’яталася порятунком українців, які рятувалися в Криму від голоду. Крім голоду, в період колективізації в Криму тільки в 1930-1931 роках було розкуркулено і вислано близько 25-30 тисяч осіб.

Світанок 18 травня

18 травня 1944 року на світанку військами НКВС було розпочато депортацію кримських татар. Операція тривала три дні: людей примусово доставляли на залізничні станції, де завантажували до товарних вагонів, не пристосованих до перевезення людей. Основну частину депортованих склали жінки, люди похилого віку і діти. Постанова “Про кримських татар” №5859сс не оголошувалася при виселенні, людям давали на збори 15-20 хвилин. В результаті сутичок з солдатами чимало жінок було побито і поранено. Депортовані були завантажені в ешелони для перевезення худоби по 120-150 осіб. За спогадами очевидців, в дорозі їх не годували, не було елементарної медичної допомоги, померлих викидали прямо по дорозі. Останній ешелон з депортованими кримськими татарами прибув у місце вигнання 8 червня 1944 року. Велика частина кримських татар опинилася в Узбекистані — близько 151 тисяч осіб.

Місцеві жителі сприймали їх вороже, як зрадників і ворогів. Кримськотатарські спецпереселенці були відправлені на будівництво Фархадської ГЕС в м. Бекабаді, рудники “Койташ” в Самаркандській області і “Ташкент-Сталінвугілля”, в колгоспи і радгоспи Ташкентської, Андижанської, Самаркандської області, Шахрізбського, Кітабського районів Кашкадар’їнської області. Здебільшого розміщені вони були в непристосованих для житла бараках, а на руднику “Койташ” і зовсім опинилися просто неба.

Опинившись в умовах незвичного клімату, без елементарних умов існування, люди були поставлені на межу життя і смерті. Серед прибулих в Узбекистан кримських татар практично відразу ж спалахнула епідемія малярії та шлунково-кишкових захворювань.

За офіційними даними, тільки в перші місяці вигнання – з травня по листопад 1944 року від хвороб і виснаження в Узбекистані померло 10105 спецпереселенців з Криму, тобто близько 7% від числа прибулих. Протягом 1944–1956 рр. через надсмертність, спричинену депортацією, та умовами перебування у спецпоселеннях, загинуло 49 200 осіб. На перші чотири роки перебування у вигнанні припадає 65.9 % загальної кількості загиблих. Згідно з переписом Національного руху кримськотатарського народу, за перші роки депортації померло 46,2% народу.

Об'єктом геноциду був не тільки кримськотатарський народ, але і його матеріальна культура

Після виселення кримських татар радянською владою ліквідовано:

- ▶ **112** особистих бібліотек
- ▶ **640** бібліотек початкових шкіл
- ▶ **221** бібліотека середніх шкіл
- ▶ **360** хат-читалень
- ▶ **30** районних, **60** міських бібліотек
- ▶ **861** кримськотатарська школа
- ▶ **24** музеї
- ▶ редакції кримськотатарських газет і журналів, радіо, театри, музеї, вищі і спеціальні навчальні заклади
- ▶ книжковий фонд кримськотатарською мовою, сотні унікальних рукописів
- ▶ **63** оркестри
- ▶ **1600** кав'ярень
- ▶ **237** колективів художньої самодіяльності

- ▶ Зрівняно із землею **2400** кладовищ, знищені надгробні пам'ятники, святині, будівлі мечетей і медресе передані під магазини, клуби, склади

- ▶ Переобладнано в психлікарню будівлю найстарішого духовного навчального закладу Зинджирли медресе

- ▶ Вилучено у кримських татар **80 тисяч** будинків, **34 тисячі** присадибних ділянок, **15740** голів худоби, **420000** одиниць посуду, меблів, одягу, предметів домашнього вжитку. Жодній кримськотатарській сім'ї нічого з усього вилученого 1944 року не повернули досі

- ▶ Змінено у 1944-1945 роках в Криму кримськотатарські топоніми та гідроніми

- ▶ Перейменовано **11** райцентрів та **327** сіл із кримськотатарськими назвами

У доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС вперше було сказано про несправедливість, допущену стосовно виселених народів. А Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28.04.1956 "Про зняття обмежень щодо спецпоселення з кримських татар, балкарців, турок — громадян СРСР, курдів, хемшилів і членів їх сімей, виселених в період Великої Вітчизняної війни", який з'явився незабаром, скасував режим спецпоселень згаданих народів і звільнив їх від адміністративного нагляду.

Зняття обмежень, у випадку кримських татар, не передбачало повернення майна, конфіскованого при виселенні, а також повернення на Батьківщину. Уже наприкінці 1956 року була прийнята Постанова Політбюро ЦК КПРС "Про відновлення національних автономій калмицького, карачаївського, балкарського, чеченського і інгушського народів" (24.11.1956). У 1957 році розпочалась репатріація цих народів. Кримські татари, німці та турки-месхетинці такої можливості не отримали.

Підйом національного руху кримських татар

Друга половина 1950-х років – перший підйом національного руху кримських татар, за що радянський тоталітарний режим чинив арешти та затримання. Перший політичний процес над активістами відбувся у 1961 році. Енвер Сеферов і Шевкет Абдурахманов були засуджені до 7 і 5 років позбавлення волі відповідно за виявлені у них листівки із закликами до співвітчизників боротися за повернення на Батьківщину.

У 1962-1967 роках пройшло ще кілька судових процесів проти активістів кримськотатарського руху у Фергані й Андижані. Усього в 1966-1967 роках в Узбекистані, за даними Прокуратури СРСР, були притягнуті до кримінальної відповідальності “за антигромадські прояви на націоналістичному ґрунті” 59 осіб з-поміж кримських татар, з них: за хуліганство — 55, за наклеп — 3, за розпалювання національної ворожнечі — 1. З метою “запобігання порушень громадського порядку” 766 кримських татар в 1966 році і в січні 1967 року були викликані в органи міліції для “ознайомлення з кримінальним законодавством”.

1967 року прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про громадян татарської національності, які раніше проживали в Криму”, основна ідея якого полягала в тому, що кримські татари “вкоренилися в місцях нинішнього проживання, повернення їх до Криму недоцільне”. Указ скасовував рішення державних органів у частині, яка містила звинувачення щодо “громадян татарської національності, які проживали в Криму”, але стверджував, що вони “вкоренилися на території Узбецької та інших союзних республік”. У Постанові Президії Верховної Ради № 494, ухваленій безпосередньо після Указу, говорилося про те, що “громадяни татарської національності [...] і члени їхніх сімей користуються правом, як і всі громадяни СРСР, проживати на всій території Радянського Союзу відповідно до чинного законодавства про працевлаштування і паспортний режим”.

Застереження про “паспортний режим” містило в собі оману, бо передбачало створення адміністративних перешкод на шляху до Криму. Без прописки, тобто реєстрації, кримські татари не могли придбати будинок та влаштуватися на роботу. Тим не менш, вже до кінця вересня 1967 року до Криму прибуло близько 2000 кримських татар, однак практично ніхто з прибулих прописаний не був. Але потік не зменшувався.

До початку 1968 року різко збільшилася кількість листів від кримських татар до вищих державних інстанцій. Усі вони містили прохання дати вказівки кримській владі, аби ті припинили чинити перешкоди в прописці. Протягом наступних років влада втілювала в життя політику “Крим без кримських татар”.

*Для кримських татар в Криму не було прописки, населенню півострова було заборонено продавати житло кримським татарам, а куплені будинки зносилися бульдозерами. Тих, хто не бажав миритися з цим, притягали до судової відповідальності нібито “за порушення паспортних правил”. На знак протесту проти цієї політики **23 червня 1978 року піддав себе самоспаленню Муса Мамут.***

Новий підйом національного руху після початку перебудови

У липні 1987 року кримські татари вийшли на Червону площу у Москві з вимогою повернути народ на Батьківщину. 1989 року почалося масове повернення кримських татар на історичну Батьківщину. Кримські татари, які повернулися на початку 1990-х років, почали будівництво власного житла з нуля, проживаючи сім'ями в землянках, наметах без води, електрики і тепла. В умовах штучних перешкод, створених місцевою владою і відсутності можливості придбання житла, кримські татари розпочали самостійне будівництво 300 селищ компактного проживання.

26 червня 1991 року відбувся Другий Курултай кримськотатарського народу. Був обраний Меджліс — представницький орган кримських татар.

У перші роки після повернення відродився кримськотатарський театр, були створені фольклорний ансамбль “Кирим”, національна бібліотека імені І. Гаспринського, музей історичної та культурної спадщини кримських татар, перші радіо- і телепередачі кримськотатарською мовою, почалося будівництво шкіл і мечетей.

Проте сьогодні Росія продовжує здійснювати системні практики, що спрямовані на знищення кримських татар, які незгодні з окупацією Кримського півострова та засуджують злочинні дії країни-окупантки. Руйнування культурних та історичних пам'яток корінного народу України, затримання та переслідування людей, обшуки в будинках, переписування історії, погрози та тиск, незаконна мобілізація до лав російської армії — та реальність, яку створила Росія на території Кримського півострова з 2014 року. Тільки деокупація Криму та відновлення контролю України над півостровом допоможе відновити справедливість, права та свободи людей, зокрема представників кримськотатарського народу.

Що варто пам'ятати

- ◆ Депортація кримськотатарського народу радянським тоталітарним режимом є актом геноциду. Здійснювалися умисні вбивства, заподіяння серйозних тілесних ушкоджень, навмисно створювалися життєві умови, направлені на фізичне знищення кримських татар. У Канаді, Латвії, Литві, Польщі, Естонії та Чехії депортація визнана актом геноциду кримськотатарського народу. Україна працює над подальшим визнанням акту геноциду іншими країнами.
- ◆ Комуністичний режим СРСР та згодом Росія цілеспрямовано поширювали протягом десятиріч міф про кримських татар щодо “зради”. І сьогодні країна-окупантка використовує цей наратив для поширення мови ворожнечі, утисків та розбрату в окупованому Криму.
- ◆ РФ продовжує політику утисків кримських татар, а саме: цілеспрямовано порушує права корінного народу України, здійснює незаконний призов на військову службу, руйнує культурну спадщину, фальсифікує історію, мілітаризує освіту та суспільне життя.
- ◆ РФ заперечує геноцид кримських татар в 1944 році та не бере відповідальності за сталінські репресії та депортацію.
- ◆ Російська імперія та її правонаступники — Радянський союз та РФ цілеспрямовано здійснювали примусові та напівпримусові витіснення кримських татар з моменту захоплення території Кримського півострова у XVIII ст., викреслювали та переписували історію корінного народу України, адже історична спадщина кримських татар та сама їх присутність на півострові несла загрозу для утвердження сфабрикованого міфу “про ісконну приналежність Криму до Росії”, заважала політиці російської колонізації Криму.
- ◆ З моменту окупації АР Крим та м. Севастополя у 2014 році РФ цілеспрямовано чинить репресії проти кримськотатарського народу, продовжуючи злочини тоталітарного радянського режиму та Російської імперії.

- ◆ Український народ, який зазнав переслідувань та репресій, а також став жертвою радянського геноциду Голодомору 1932-1933, всіляко усвідомлює та поділяє біль депортації — геноциду кримськотатарського народу, — це спільна трагедія, трагедія українського народу. Україна працює над тим, щоб геноцид кримськотатарського народу був визнаний на міжнародному рівні, а також і іншими націями, які постраждали від схожих злочинів тоталітарних режимів.
- ◆ Через 80 років після депортації РФ продовжує тоталітарні, радянські за характером, імперські традиції поневолення, здійснюючи комплексні та системні репресії кримських татар, які незгодні з окупацією Кримського півострова та наближають звільнення Криму.
- ◆ РФ створює умови для “тихої депортації” кримських татар через репресії, загрози, впровадження політики “русского миру” та наративу “священної війни” проти України та Заходу.
- ◆ РФ принесла в Крим політично вмотивовані переслідування, насильницькі зникнення, вбивства, позбавлення свободи слова та віросповідання, мілітаризацію дитинства, продовжує тоталітарні традиції репресій кримських татар.
- ◆ Прямі нащадки традицій та методів НКВС, російські силові структури послуговуються тими ж самими методами, створили на території окупованого Кримського півострова осередок репресій, страху, цілеспрямованих порушень прав людини, корінних народів України.
- ◆ Поки адекватно не оцінено злочини проти людяності, геноцид кримських татар — завжди є можливість повторення страшної практики знищення національних спільнот, що й здійснюється країною-окупанткою сьогодні.
- ◆ Злочин геноциду кримських татар є складовою російської політики колонізації, злочином проти людяності.
- ◆ Після тимчасової окупації Криму країна-агресорка так само як і 81 рік тому радянський тоталітарний режим здійснює злочин проти міжнародного гуманітарного права — заміщення населення Криму. Цілеспрямовано підтримується та стимулюється міграція росіян на кримську українську землю, Батьківщину кримських татар.

Historical Note for The Day of Remembrance of the Victims of the Crimean Tatar Genocide

On 18 May, Ukraine commemorates the Day of Remembrance of the Victims of the Crimean Tatar Genocide — one of the most tragic chapters in modern history. On this day in 1944, the Stalinist regime launched the mass deportation of the Crimean Tatars from their historical homeland — Crimea. This crime, by its nature and consequences, meets the international definition of genocide and was an attempt to destroy the Crimean Tatar community as an Indigenous people, to erase their presence from the peninsula, and to eradicate their culture, language, and traditions. Despite the enormous losses, violence, and decades of exile, the Crimean Tatars never ceased their struggle for the right to live on their land. Today, the Russian occupation of Crimea largely mirrors the repressive policies of the Soviet era, targeting the Crimean Tatar people. To fully grasp the scale of this tragedy, understand its causes, consequences, and relevance to the present day, we invite you to explore the historical brief prepared by the Mission of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea.

How the crime of genocide of the Crimean Tatar people on May 18, 1944, was committed by the Soviet totalitarian regime

The Soviet totalitarian regime deported Crimean Tatars, mostly children, women, and the elderly. This was part of a Russian colonial policy aimed at de-Tatarization of Crimea. While the Crimean Tatar men were at the front, the Soviet authorities sent children, women, and the elderly into exile, a way that for many became their last.

The decree of the State Defense Committee of May 11, 1944, signed by Stalin personally, completed the process of forced displacement of the indigenous people from their land, which began immediately after the annexation of Crimea by the Russian Empire in 1783.

At dawn on May 18, and in some settlements the day before, on May 17, the deportation of Crimean Tatars began. The personnel involved were brutal: the operation was carried out with violence. In most cases, the Crimean Tatars were not explained what was happening, and where they were being taken, and were given no more than 15 minutes to pack. Thus, the Crimean Tatars left their homes unprepared for a long and exhausting way, not to mention settling in a foreign land.

According to the Decree, the deportation was to be completed by June 1, 1944, but the Soviet repressive regime once again used the repressions to “exceed the plan.” The Soviet regime carried out the deportation using a significant number of repressive bodies, 23,000 NKVD soldiers and officers, 9,000 NKVD and People’s Commissariat for State Security operatives, 100 cars, 250 trucks, and 67 trains were involved. Already at 8 a.m. on May 18, 90,000 Crimean Tatars were boarded in 25 trains consisting of freight cars. 48,400 Crimean Tatars in 17 trains had already been deported to Uzbekistan. On May 19, 165,515 Crimean Tatars were deported in freight cars. Eventually, such a high pace allowed the executioners to report to Moscow on May 20 about the “cleansing” of Crimea from Crimean Tatars.

The murderous way of the deportees to the places of special settlements in freight cars lasted an average of 2–3 weeks. On the way, in cramped boxcars, without food, water, or medical care, 7000–7900 Crimean Tatars died of starvation and disease.

After the end of World War II, Crimean Tatars, soldiers and officers of the Soviet army were sent to places of deportation or labor camps, a total of almost 9,000 Crimean Tatar soldiers and officers. During World War II, **21 Crimean Tatars were nominated for the Hero of the Soviet Union award. For instance, the Twice Hero of the Soviet Union was awarded to a Crimean Tatar, an exemplary pilot, Amet Khan Sultan (August 1943, June 1945). Five Crimean Tatars were bestowed with the title Hero of the Soviet Union.**

Even though the destination, according to the Decree of the State Defense Committee, was Uzbekistan, trains with deportees were also sent to special settlements in the RSFSR and Ural:

- ▶ Uzbek SSR – 36979 families (151136 people, including 73506 children under 16)
- ▶ Mari ASSR – 2115 families (8597 people, including 4137 children under 16)
- ▶ Gorky region – 1204 families (5095 people, including 2506 children under 16)
- ▶ Ivanovo region – 596 families (2800 people, including 1540 children under 16)
- ▶ Molotov region – 2443 families (10555 people, including 5484 children under 16)
- ▶ Yaroslavl region – 300 families (1059 people, including 445 children under 16)
- ▶ Sverdlovsk region – 1005 families (3594 people, including 1501 children under 16)
- ▶ Kemerovo region – 2147 families (6743 people, including 1949 children under 16)
- ▶ Kazakh SSR (Guriev region) - 1096 families (4286 people, including 1483 children under 16).

Thus, overall, 47885 families were deported (193865, including 92553 children under 16). As noted in the NKVD document, “among these, 26092 men, 50481 women, 14614 children, 91187 in total were employed in labor.” This number did not include almost 6,000 Crimean Tatars imprisoned in the Gulag directly during the deportation.

Directives of the NKVD of the USSR No. 1/21826 of November 16, 1944, and No. 1/1559 of August 12, 1945, categorically prohibited “sending Crimean Tatars, Crimean Bulgarians, Greeks, and Armenians demobilized from the Red Army to the territory of the former Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic.” The defenders of the Motherland found their families in the places of special settlements. The total number of Crimean Tatars deprived of their homeland, including ostarbeiters and men demobilized from the Red Army after the war, amounted to 207,111 Crimean Tatars.

Deported representatives of the indigenous people were granted the status of “special settlers”. This status implied constant surveillance by repressive Soviet structures, registration in commandants’ offices, and forced physical labor at exhausting jobs. The work was hard, especially for the specially displaced persons who were emaciated from hunger and disease. Their children could not attend school due to a lack of shoes and clothes. According to the Department of Special Settlements of the NKVD of the Uzbek SSR, 16052 people (10.6%) died in six months of 1944, i.e. from the moment of arrival in the Uzbek SSR until the end of the year, and 13183 (9.8%) in 1945. Thus, about 30 thousand Crimean Tatars died in the first year and a half.

According to the NKVD of the Uzbek SSR, 16,052 Crimean Tatars (10.6%) died of disease and inhumane conditions during the first six months of deportation, and 13,183 (9.8%) in 1945. In Uzbekistan alone, almost 30,000 Crimean Tatars died during the first year and a half of deportation. In some regions of Uzbekistan, the death rate among the deportees was over 60-70%. According to rough estimates by the National Movement of the Crimean Tatar People, the number of deaths in exile is much higher.

In 1948, the regime of living in special settlements became even more repressive. In particular, leaving the special settlements was punishable by arrest for 5 days, and repeated violation of the «regime of stay» was considered “escape from the place of exile,” which led to imprisonment for 20 years.

The genocide was also exemplified by the Soviet regime's actions to erase the memory of the Crimean Tatars from the history of the Crimean Peninsula: Crimean history was revised, Russian imperial narratives about the "eternally Russian" Crimea were introduced, and myths about the "traitorous people" were deliberately and massively spread. Immigrants from the RSFSR and the Ukrainian SSR were brought to Crimea and deliberately settled in the homes of Crimean Tatars. The repressive Soviet regime completely changed and distorted the Crimean place names, in particular, the names of settlements and streets of Crimean Tatar origin were replaced with Russian ones.

The policy of the Soviet totalitarian regime against the Crimean Tatars was a *de facto* continuation of the traditions of the Russian Empire in colonizing the Crimean Peninsula, which, after the annexation of Crimea in the eighteenth century, evicted Crimean Tatars and restricted their rights and freedoms.

Thus, before Russia annexed the Crimean Khanate in 1783, the majority of the Crimean Peninsula population consisted of the Crimean Tatars (more than 92%). According to the fifth revision of 1795, 157,319 people lived in Crimea, including 126,000 Crimean Tatars. Throughout the eighteenth and nineteenth centuries, the Russian Empire pursued a policy of constant pressure on Crimean Tatars, restricting their rights and religious freedoms, burning spiritual books, and taking away land and resources. A significant part of the indigenous people was forced to leave Crimea. The indigenous population of Crimea was replaced by colonizers. Finally, on June 25, 1946, the Supreme Soviet Council of the RSFSR adopted a law that approved the transformation of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic into the Crimean region.

The tragic story of the deportation of the Crimean Tatar people was silenced in the USSR for decades. The language and culture of the indigenous people of Ukraine were banned. Crimean Tatars were not only deprived of their homeland, but also of their name, language, history, and identity.

After Stalin's death, the Crimean Tatars were not restored to their rights and were not allowed to return to their homeland. In fact, their exile continued. Despite the ban, starting in 1967, Crimean Tatars made numerous attempts to settle on their land, in Crimea. The Crimean Tatar national movement for return was one of the most effective and vivid protest movements in the USSR. But the real mass return, repatriation, began after 1987.

Only after the collapse of the USSR, in independent Ukraine, can we honor the memory of the victims of genocide and tell the truth about crimes against humanity.

Historical facts

The Crimean Tatars are an Indigenous people of Ukraine, formed on the Crimean Peninsula in the 13th and 15th centuries as a result of the interaction of cultures of different nationalities that settled in Crimea in different historical periods. The blood of Scythians, Cimmerians, Tauri, Goths, Alans, Kipchaks, and many other ethnic groups living in Crimea flows in their veins.

Formed in 1441, the Crimean Tatar state ceased to exist as a result of the annexation of Crimea by the Russian Empire in 1783. During the reign of Khan Uzbek (1312-1342), Islam became the state religion.

From the late eighteenth to the nineteenth centuries, the Crimean Tatars were actually forced out of Crimea. Land dispossession, religious oppression, and Russification policies were the main reasons for several waves of Crimean Tatar emigration.

After the February Revolution, on March 25, 1917, the Provisional Crimean Muslim Executive Committee was elected in Simferopol, headed by Noman Çelebicihan, a lawyer, theologian, poet, and publicist.

At the meetings of the Qurultay in December 1917, the establishment of the Crimean People's Republic was proclaimed and a democratic Constitution, the first in the Muslim world, was adopted. Among other things, the Constitution referred to: the independence of the legislative, executive, and judicial branches; the right to self-determination of all nationalities; equality, namely the abolition of class privileges, full equality of women with men; freedom of personality, speech, press, and assembly.

However, the Republic did not last long: in January, the Bolsheviks occupied Crimea. On February 23, 1918, Çelebicihan was assassinated, and his body was thrown into the sea.

On October 18, 1921, the Crimean Soviet Socialist Republic, an autonomous republic within the RSFSR, was established by a resolution of the Central Executive Committee and the Council of People's Commissars. The Constitution of the Republic was adopted, according to which Crimean Tatar and Russian became the official languages.

The 1920s and 1930s were a controversial period in the progress of the Crimean Tatar people. In Crimea, the principle of priority support for the Indigenous people, the Crimean Tatars, was proclaimed (the policy of so-called «indigenization” or «Tatarization”). But in the second half of the 1920s, repressions began under the slogan of fighting local «nationalism,” and they were so fierce that in the pre-war years, there was practically no national intelligentsia left.

On April 17, 1938, a large group of representatives of the Crimean Tatar intellectuals and political elite were shot. Among them were well-known names such as Usein Bodaninsky, Asan Sabri Aivazov, Abdullah Liatif-Zade, Osman Akçokrakly, and others. Even before that, in May 1928, the head of the Crimean Central Election Commission Veli Ibraimov was shot dead. After the shooting, the authorities initiated a trial against members of the Crimean Tatar party Milli Firka. The Crimean Tatar clergy were also subjected to repression.

In 1921-1923, there was a famine in Crimea, provoked by the procurement policy of the Soviet government. About 100,000 people died, including about 76,000 Crimean Tatars. Even though the famine of 1932-1933 on the peninsula was less severe than in the rest of Ukraine, the Crimean Tatars remember this tragedy because of the rescue of Ukrainians who fled from starvation in Crimea. In addition to the famine, during the period of collectivization in Crimea in 1930-1931 alone, about 25-30 thousand people were *dekulakized* and deported.

Dawn on May 18

On May 18, 1944, at dawn, NKVD troops began deporting Crimean Tatars. The operation lasted for three days: people were forcibly taken to railway stations, where they were loaded into freight cars that were not adapted for the transportation of people. Most of the deportees were women, the elderly, and children. The Resolution «On Crimean Tatars” No. 5859cc was not announced during the deportation, people were given 15-20 minutes to pack. As a result of clashes with soldiers, many women were beaten and injured. The deportees were loaded into cattle trains with 120-150 people each. According to eyewitnesses, they were not fed on the way, there was no basic medical care, and the dead were thrown out right on the road. The last echelon of deported Crimean Tatars arrived at the places of exile on June 8, 1944. Most of the Crimean Tatars, about 151 thousand people, ended up in Uzbekistan.

The locals perceived them as traitors and enemies. The displaced Crimean Tatars were sent to the construction of the Farhad hydroelectric power station in Bekabad, the Koytash mine in the Samarkand region, and Tashkent-Stalinvuhillya, to collective and state farms in Tashkent, Andijan, Samarkand regions, Shakhriyab and Kitab districts of Kashkadarya region. Mostly, they were housed in barracks that were not adapted for living, and at the Koytash mine, they found themselves without shelter.

Finding themselves in an unusual climate, without basic living conditions, people were put on the brink of life and death. An epidemic of malaria and gastrointestinal diseases broke out almost immediately among the Crimean Tatars who arrived in Uzbekistan.

According to official data, only in the first months of exile, from May to November 1944, 10105 special migrants from Crimea died of disease and exhaustion in Uzbekistan, i.e. about 7% of the number of arrivals. Between 1944 and 1956, 49,200 people died due to supermortality caused by deportation and the conditions of stay in special settlements. The first four years of exile accounted for 65.9% of the total death toll. According to the census of the National Movement of the Crimean Tatar People, 46.2% of the people died during the first years of deportation.

The genocide was aimed not only against the Crimean Tatar people, but also their material culture

After the deportation of Crimean Tatars, the Soviet authorities liquidated:

- **112** personal libraries
- **640** primary school libraries
- **221** secondary school libraries
- **360** hut-reading rooms
- **30** district and 60 city libraries
- **861** Crimean Tatar schools
- **24** museums
- editorial offices of Crimean Tatar newspapers and magazines, radio, theaters, museums, higher and special educational institutions
- book fund in the Crimean Tatar language, hundreds of unique manuscripts
- **63** orchestras
- **1600** cafés
- **237** amateur art groups

- **2,400** cemeteries were destroyed, and tombstones, shrines, mosques, and madrassas were demolished and turned into shops, clubs, and warehouses
- The building of the oldest spiritual educational institution, the Zinjirly Madrasah, was converted into a psychiatric hospital
- **80,000** houses, **34,000** household plots, **15740** heads of livestock, and 42,000 pieces of dishes, furniture, clothing, and household items were confiscated from Crimean Tatars. None of the Crimean Tatar families have returned anything of the property seized in 1944 to the present day.
- Crimean Tatar place names and hydronyms changed in Crimea in 1944-1945
- **11** district centers and **327** villages with Crimean Tatar names were renamed

Nikita Khrushchev's report to the Twentieth Congress of the CPSU marked the first acknowledgment of the injustices inflicted upon the evicted people. The Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR of April 28, 1956 "On Lifting Restrictions on Special Settlements for Crimean Tatars, Balkars, Turks - Citizens of the USSR, Kurds, Hemshils, and Members of Their Families Expelled During the Great Patriotic War", which appeared shortly afterward, abolished the regime of special settlements for the above-mentioned peoples and released them from administrative supervision.

The removal of restrictions, in the case of the Crimean Tatars, did not provide for the return of property confiscated during the eviction, nor for the return to their homeland. Already at the end of 1956, the Politburo of the CPSU Central Committee adopted a resolution "On the restoration of national autonomy of the Kalmyk, Karachai, Balkar, Chechen, and Ingush people" (November 24, 1956). In 1957, the repatriation of these nations began. Crimean Tatars, Germans, and Meskhetian Turks did not receive this opportunity.

The rise of the Crimean Tatar national movement

The rise of the Crimean Tatar national movement began in the second half of the 1950s, followed with arrests and detentions of activists by the Soviet totalitarian regime. The first political trial of activists took place in 1961. Enver Seferov and Shevket Abdurakhmanov were sentenced to 7 and 5 years in prison, respectively, for leaflets found in their possession calling on their compatriots to fight for the return to their homeland.

In 1962-1967, several more trials were held against activists of the Crimean Tatar movement in Fergana and Andijan. In total, in 1966-1967, according to the USSR Prosecutor's Office, 59 Crimean Tatars were prosecuted in Uzbekistan for "anti-social manifestations on nationalist grounds," including 55 for hooliganism, 3 for slander, and 1 for inciting national hatred. To "prevent violations of public order" 766 Crimean Tatars were summoned to the police in 1966 and in January 1967 to "familiarize themselves with the criminal law".

In 1967, the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR adopted the Decree "On Citizens of the Tatar Nationality Who Formerly Resided in Crimea," the main idea of which was that Crimean Tatars "have taken root in their current places of residence, and their return to Crimea is inexpedient." The decree canceled the decisions of state bodies in the part that contained accusations against "citizens of Tatar nationality living in Crimea", but claimed that they "took root in the territory of Uzbekistan and other Soviet republics". The Resolution of the Presidium of the Supreme Soviet No. 494, adopted immediately after the Decree, stated that "citizens of Tatar nationality [...] and members of their families enjoy the right, like all citizens of the USSR, to reside throughout the territory of the Soviet Union following the current legislation on employment and passport regime."

The warning about the «passport regime» was misleading, as it meant creating administrative obstacles on the way to Crimea. Without a residence permit, i.e. registration, Crimean Tatars could not buy a house or get a job. Nevertheless, by the end of September 1967, about 2,000 Crimean Tatars had arrived in Crimea, but almost none of them were registered. But the flow did not decrease. By the beginning of 1968, the number of letters from Crimean Tatars to the highest state authorities had increased dramatically. They all contained requests to instruct the Crimean authorities to stop obstructing registration. Over the following years, the authorities implemented the policy of “Crimea without Crimean Tatars.”

Crimean Tatars were not allowed to register in Crimea, the population of the peninsula was forbidden to sell housing to Crimean Tatars, and the houses they bought were bulldozed. Those who did not want to put up with this were brought to justice allegedly “for violating passport rules.” In protest against this policy, Musa Mamut set himself on fire on June 23, 1978.

A new rise of the national movement after the beginning of *Perestroika*

In July 1987, the Crimean Tatars gathered at Red Square in Moscow to demand the return of their people to their homeland. In 1989, the mass return of Crimean Tatars to their historic homeland began. The Crimean Tatars who returned in the early 1990s started building their homes from scratch, living in dugouts and tents without water, electricity, or heat. In the face of artificial obstacles created by local authorities and the lack of opportunities to purchase housing, Crimean Tatars began building 300 settlements of compact residence on their initiative.

On June 26, 1991, the Second Qurultay of the Crimean Tatar people was held. The Mejlis, the representative body of the Crimean Tatars, was elected.

In the first years after the return, the Crimean Tatar theater was revived, the Qirim folklore ensemble, the Hasprynskyi National Library, the Museum of the Historical and Cultural Heritage of the Crimean Tatars, the first radio and television programs in the Crimean Tatar language were created, and the construction of schools and mosques began.

However, today Russia continues to carry out systematic practices aimed at elimination of Crimean Tatars who disagree with the occupation of the Crimean Peninsula and condemn the criminal actions of the occupying state. The destruction of cultural and historical monuments of the Indigenous people of Ukraine, detention and persecution of people, house searches, rewriting of history, threats, pressure, and illegal mobilization into the Russian army - this is the reality that Russia has created on the territory of the Crimean Peninsula since 2014. Only the de-occupation of Crimea and the restoration of Ukraine's control over the peninsula will help restore justice, rights, and freedoms to people, including the Crimean Tatar people.

You may use the following facts in your communication about May 18, the Day of Remembrance of the Victims of the Genocide of the Crimean Tatar People:

- ◆ The deportation of the Crimean Tatar people by the Soviet totalitarian regime is genocide. Willful homicide, severe physical harm, living conditions aimed at the physical annihilation of the Crimean Tatars were deliberately committed by the Soviets. Canada, Czechia, Estonia, Latvia, Lithuania and Poland have recognized the deportation as genocide of the Crimean Tatar people. Ukraine is working on further recognition of the genocide by other states.
- ◆ For decades, the communist regime of the USSR and later Russia have been deliberately spreading the myth of the Crimean Tatar “betrayal.” Today, the occupying state uses this narrative to spread hate speech, discrimination, and hostility in the occupied Crimea.
- ◆ The Russian Federation continues its policy of oppression of the Crimean Tatars: it deliberately violates the rights of the Indigenous people of Ukraine, carries out illegal conscription, destroys cultural heritage, falsifies history, and militarizes education and public life.
- ◆ Russia denies the genocide of Crimean Tatars in 1944 and does not take responsibility for Stalin’s repressions and deportation.
- ◆ The Russian Empire and its descendants, the Soviet Union and the Russian Federation have been deliberately carrying out forced and semi-forced evictions of Crimean Tatars since the seizure of the Crimean Peninsula in the eighteenth century, erased and rewrote the history of the Indigenous people of Ukraine because the historical heritage of the Crimean Tatars and their very presence on the peninsula threatened to establish the fabricated myth of «Crimea’s original belonging to Russia» and obstructed the policy of Russian colonization of Crimea.
- ◆ Since the occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol in 2014, the Russian Federation has been deliberately repressing the Crimean Tatar people, continuing the crimes of the totalitarian Soviet regime and the Russian Empire.

- ◆ The Ukrainian people, who suffered persecution and repression, as well as the Soviet genocide of the Holodomor of 1932-1933, fully realize and share the pain of deportation, the Genocide of the Crimean Tatar people. It is a common tragedy, the tragedy of the Ukrainian people. Ukraine is working to ensure that the genocide of the Crimean Tatar people is recognized internationally, as well as by other nations that have suffered from similar crimes committed by totalitarian regimes.
- ◆ 81 years after the deportation, the Russian Federation continues the totalitarian, Soviet in nature, imperial traditions of enslavement, carrying out complex and systematic repressions of Crimean Tatars who oppose the occupation of the Crimean Peninsula and bring the liberation of Crimea closer.
- ◆ Russia creates conditions for the “quiet deportation” of Crimean Tatars through repression, threats, the implementation of the “Russian world” policy, and the “holy war” narrative against Ukraine and the West.
- ◆ Russia has brought politically motivated persecution, enforced disappearances, murders, deprivation of freedom of speech and religion, militarization of children, and continues the totalitarian tradition of repression of Crimean Tatars.
- ◆ Direct descendants of the NKVD, the Russian law enforcement bodies use the same traditions and methods. They have created a hotbed of repression, fear, targeted violations of the human rights of the Indigenous peoples of Ukraine on the territory of the occupied Crimean Peninsula.
- ◆ Until the crimes against humanity, the genocide of the Crimean Tatars, are properly assessed, there is always the possibility of repeating the terrible practice of destroying national communities, which is exactly what the occupying state is doing today.
- ◆ The crime of genocide against the Crimean Tatars is part of Russia’s policy of colonization, and a crime against humanity.
- ◆ Following the temporary occupation of Crimea, the aggressor country is committing a crime against international humanitarian law by replacing the Crimean population. This is reminiscent of the actions committed by the Soviet totalitarian regime 81 years ago. It is clear that the resettlement of Russians to the Ukrainian Crimean land, the homeland of the Crimean Tatars, is being deliberately supported and stimulated by the occupying state.

18 mayıs içün malümatname

Mayısniñ 18-nde Ukrainada qırımtatar halqı genotsidiniñ qurbanlarını añma künü qayd etile. Bu zemaneyiy tarihnıñ eñ facialı saifelerinden biridir. Tam bu künü, 1944 senesi Stalin rejimi qırımtatarlarınıñ tarihiy vatanları Qırımdan sürgün etilmesini başladı. Maiyetinen ve aqibetlerinen halqara genotsid añlamına uyğun olğan bu cinayet qırımtatar cemiyetini tamır halq olaraq yoq etmek, onıñ yarımadaadaki barlığını silmek, medeniyetini, tilini, ananelerini tamırından yoq etmek içün yapılğan edi. Lâkin qırımtatarlar, büyük ğayıplarğa, zorbalıqlarğa ve on yıllar devamındaki sürgünlikke baqmadan, öz toprağında yaşamaq aqqı oğrunda küreşinden vazgeçmediler. Bugünki künde Qırımnıñ Rusiye tarafından işğali sovet devriniñ qırımtatar halqına qarşı repressiya siyasetini büyük derecede tekrarlay. Facianıñ ölçüsini, onıñ sebeplerini, aqibetlerini ve şimdiki zaman içün emiyetini añlamaq içün, Ukraina Prezidentiniñ Qırım Muhtar Cumhuriyetindeki Temsilciligi tarafından azırlanğan tarihiy malümatnamenı közden keçirmege tevsie etemiz.

18 mayıs 1944 senesi qırımtatar halqınıñ genotsid cinayeti sovet totalitar rejimi tarafından nasıl yapıldı

Qırımtatar halqınıñ, çoqusı allarda balalar, qadınlar ve qartlarınıñ sovet totalitar rejimi tarafından sürgün etilmesi Qırımı tatarsızlaştırıvğa baqtırılğan rus müstemlekecilik siyasetiniñ esas noqtası oldı. Cenk devam etip, aqaylar cebede olğan vaqıtta sovet ükümeti balalar, qadınlar ve qart insanlarını öz evlerinden çıkarıp, sürgünlükke yolladı ve çoqusı içün bu soñki yol oldı.

11 mayıs 1944 senesi Devlet Mudafaa Komitetiniñ qararı Stalin tarafından imzalanıp, 1783 senesi Rusiye İmperiyasınıñ Qırımı ilhaq etken soñ başlanğan ve tamır halqı öz toprağından sıqıştırıp çıkarıvğa baqtırılğan ketişatnı bitirdi.

18 mayıs künü tañda, bazı yerlerde ise daa evel 17 mayısta, qırımtatarlarınıñ sürgünlüğü başlatıldı. Bunda iştirak etkenler zalımlıq kösterdi — operatsiya zorbalıqnen keçti. Çoqusı allarda qırımtatarlarğa ne olğanını, qayda çıkarılğanlarını aytmadılar, toplanmaq içün ise 15 daqqa berildi. Böyleliknen, qırımtatarlar uzun ve ağır yolğa azırlanamadan öz evlerini taşlap ketti, ğurbetlikte yerleşüv ise ayrı mesele.

Qarağa köre, sürgünlük 1944 senesi iyünniñ 1-nece bitecek edi, amma sovet repressiv memurlığı kene “plannıñ arttırılması” içün qullanıldı. Sovet rejimi qırımtatarlarını sürgün etmek içün 23 biñ asker ve NKVD zabiti, NKVD ve Devlet telükesizligi Halq Komissarlığınıñ 9 biñ operativcisi, 100 yengil, 250 yük maşnası, 67 eşelon qullandı. 18 mayıs künü saba saat 8-de 90 biñ qırımtatarı mal vagonlarından tizilgen 25 eşelonğa yüklendi. 48 400 qırımtatarı 17 eşelonnen Özbekistanğa sürgün etildi. 19 mayısta yük vagonlarında daa 165 515 qırımtatarı çıkarıldı. Neticede, mayısniñ 20-nde zalımlar Mosvağa Qırımniñ qırımtatarlardan “temizlengenini” aqqında esabat berdi.

Mal vagonlarda sürgün yerlerine öldürici yol orta esaspen 2-3 afta sürdi. Yolda, tar vagonlarda, yemeksiz, suvsız, tıbbiy yardım olmadan, açlıqtan ve hastalıqlardan 7000-7900 qırımtatarı öldü.

Cenkte olğan qırımtatarlar, sovet orusınıñ askerleri ve zabitleri, umumen 9 biñ qırımtatar arbiyi, Ekinci Cian cenki bitkeninden soñ sürgünlik yerlerine ya da emek lagerlerine yollanıldı. Qayd etilmeli ki, Ekinci Cian cenki vaqtında, **21 qırımtatarı “Sovet Birliginiñ qaramanı” mukâfatına taqdim etildi, bazıları - bir qaç kere. Böyle etip, misal olaraq, ulu qırımtatar uçucısı Amet-Han Sultan “Sovet Birliginiñ eki defa qaramanı” mukâfatını aldı (avgust 1943, iyün 1945). 5 qırımtatarı “Sovet Birliginiñ qaramanı” mukâfatını qazanğan edi.**

Sürgünlik aqqında qararğa köre soñki noqta Özbekistan olacağına baqmadan, sürgün etilgenlernen tolu eşelonlar Rusiye Sovet Federativ Sotsialistik Cumhuriyetindeki mahsus yerlerge ve Uralğa yiberildi:

- ▶ Özbek SSC – 36979 qoranta (151136 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 73506 bala)
- ▶ Çermiş MSSC – 2115 qoranta (8597 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 4137 bala)
- ▶ Gorkiv vilâyeti – 1204 qoranta (5095 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen. 2506 bala)
- ▶ İvanov vilâyeti – 596 qoranta (2800 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 1540 bala)
- ▶ Molotov vilâyeti – 2443 qoranta (10555 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 5484 bala)
- ▶ Yaroslav vilâyeti – 300 qoranta (1059 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 445 bala)
- ▶ Sverdlovsk vilâyeti – 1005 qoranta (3594 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 1501 bala)
- ▶ Kemerovo vilâyeti – 2147 qoranta (6743 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 1949 bala)
- ▶ Kazah SSC (Guryiv vilâyeti) – 1096 qoranta (4286 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 1483 bala).

Böyle etip, umumen 47885 qoranta (193865 insan, şu cümleden 16 yaşına kirmegen 92553 bala) sürgün etildi. NKVD vesiqasında qayd etilgenine köre, “olar arasında işlerde çalışqan: 26092 aqay, 50481 qadın, 14614 bala, umumen – 91187”. Bundan da ğayrı, sürgünlik vaqtında GULAG-qa yollanılgan 6 biñ qırımtatarı da bar.

16 noyabr 1944 s. çıqqan №1/21826 ve 12 avgust 1945 s. çıqqan №1/1559 NKVD qararlarına köre, “Qızıl Ordu terkinde olğan qırımtatarlarını, qırım bulğarlarını, yunanlarını, ermenilerini Qırım MSC topraqlarına yollamağa qatiyen yasaq edi”. Vatan imayecileri qorantalarına sürgünlük yerlerinde qavuşıp oldı. Umumen ostarbayterler ve cenkten soñ Qızıl ordudan çıqqan erkeklerden birlikte 207 111 qırımtatarı Vatanından marum etildi.

Sürgün etilgen tamır halqıñ temsilcilerine “mahsus icretçi” statusı berildi. Onıñ içün sürgün etilgenler ep sovet ükümetiniñ nezareti altında buluna edi, komendaturalarğa barıp qayd etile edi, ağır işlerde çalışmağa mecbur etile edi. Aqlıq ve hastalıqlardan zayıflaşqan insanlar içün bu işler pek ağır edi. Olarñ balaları urba ve ayaqqapları olmağanı içün mektepke baralmay edi. Özbek SSC NKVD-si malumatına köre, 1944 senesi altı ay içinde yani Özbekistanğa kelüvden yılñ soñunace 16052 insan (10,6%), 1945 senesi - 13183 insan (9,8%) öldi. Böyle etip, bir buçuq yılda 30 biñge yaqın qırımtatarı öldi.

Özbek SSC NKVD-siniñ malumatına köre, sürgünlükniñ ilk bir buçuq yılı devamında hastalıqlardan ve ağır yaşayış şartlarından 16 052 qırımtatarı (10,6%) öldi, 1945 senesi ise — 13 183 (9,8%). Sürgünlükte ilk bir buçuq yılda aman-aman 30 000 qırımtatarı öldi. Özbekistanñ bazı yerlerinde sürgün etilgenler arasında ölüm seviyesi 60-70% yüksele edi. Qırımtatar milliy areketiniñ esaplarına köre, sürgünlükte ölgenlerniñ sayısı daa büyük.

1948 senesi mahsus yerleşüv yerlerinde qaluv daa basqıcı alğa keldi. Mahsus yerleşüv yerlerinden çıqış 5 künlük apisnen cezalandırıla edi, tekrardan “yerleşüv rejimini” bozuv “sürgünlük yerinden kaçuv” olaraq sayıla edi ve 20 yılğa qadar apis cezası berile edi.

Genotsid ayrıca Qırım yarımadasınıñ tarihından qırımtatarlar aqqında hatıralarınıñ silinmesi yönelişinde yapılğan tedbirlernen de ifadelene edi: Qırım tarihi deñiştirile, “Qırım ep ruslarğa ait” olğanı aqqında rus imperiya añlatuvları qoşula, “satqın millet” aqqında mifler tarqala edi. Qırımğa Rusiye, Ukrainadan icretçilerini ketirip, qırımtatarlarını evlerine yerleştire ediler. Basqıcı sovet rejimi Qırımniñ toponimikasını tolusinen deñiştirdi ve mesken yerleriniñ, soqaqlarınıñ qırımtatar tilinden kelgen adlarını rus adlarına avuştırdı.

Sovet totalitar rejiminiñ qırımtatarlarğa qarşı siyaseti XVIII asırda Qırımniñ ilhaqından soñ olarnı sıqıştırıp, aqları ve özgürlüklerini sıñırlağan Rusiye İmperiyasınıñ Qırım yarımadası topraqlarını müstemlekeleştirüv siyasetiniñ bir devamı oldı.

Böyle etip, Qırım Hanlığınıñ 1783 senesi Rusiye tarafından zapt etilüvinece qırımtatarlar yarımada ealisiniñ 92%-ni teşkil ete edi. 1795 s. Qırımda yapılğan teftişten materiallarına köre, Qırımda 157 319 kişi yaşay edi, olardan 126 000 kişi — qırımtatar. XVIII-XIX asırlar arasında Rusiye İmperiyası qırımtatarlarını aqlarını ve diniy özgürlüklerini sıñırlap, diniy kitaplarını yaqıp, topraqlarını ve mallarını alıp daima basqı siyasetini kerçekleştire edi. Tamır halqnıñ büyük kısmı Qırımdan köçip ketmege mecbur qaldı. Müstemlekeçiler Qırımğa öz halqını yerleştire ediler. Eñ soñunda ise, 25 iyun 1946 s. RSFSC Yuqarı Şurası Qırım MSSC-niñ Qırım vilâyetine çevirilmesi aqqında Qanun çıqardı.

Qırımtatarlarınıñ facialı sürgünligi SSCB-de onlarca yıl devamında susturıldı. Ukraina tamır halqınıñ tili, medeniyeti yasaqlandı. Qırımtatarlar tek Vatanından degil, öz adından, tilinden, tarihından, kimliginden marum etildi.

Stalinniñ ölümünden soñ qırımtatarlarınıñ aqları qaytarılmadı ve Vatanlarına qaytmağa ruhset berilmedi. Yasaqlarğa baqmadan, 1967 senesinden başlap, qırımtatarlar öz topraqları olğan Qırımda yerleşmek içün bir çoq deñeme yaptı. Qırımtatar milliy areketi SSCB-de eñ semereli ve eñ küçlü areketlerden biri edi. Lâkin aslında, kütleliy qaytuv ve avdet 1987 senesinden soñ başlandı.

Tek SSCB dağılğan soñ, mustaqil Ukrainada, bizler genotsid qurbanlarını añıp, insaniyetlilikke qarşı bu cinayet aqqında söz yürsete bilemiz.

Tarihiy faktlar

Qırımtatarlar – çeşit tarihiy devirlerde Qırım yarımadasında yaşağan halqlarınıñ ve medeniyetlerniñ birleşüvi neticesinde XIII-XV asırlar devamında Qırımda şekillengen Ukrainanıñ tamır halqı. Bu halqnıñ damarlarında skitler, kimmerler, tavrılar, gotlar, alanlar, qıpçaqlar ve Qırımda yaşağan başqa qavimlerniñ qanı aqa.

1441 senesi qurulğan qırımtatar devleti 1783 senesi Rusiye İmperiyasınıñ Qırımı zapt etmesi neticesinde yoq etildi. Özbek Hannıñ (1312-1342 ss.) saltanatı vaqtında İslâm devlet dini olaraq qabul etildi.

XVIII-XIX asırları arasında qırımtatarlarını Qırımdan sıqıştırıp çıkaruv siyaseti ötkerildi. Topraqlarını aluv, diniy basqılar ve ruslaştırıv siyaseti qırımtatarlarınıñ bir qaç icret dalğası içün esas sebeplerden biri oldı.

Fevral inqilâbından soñ 25 mart 1917 s. Aqmescitte Muvaqqat Qırım-Musulman icra komiteti saylandı. Onıñ reisi ise uquqçı, din alimi, şair Noman Çelebicihan oldı. 1917 senesi Qurultay toplaşuvlarında Qırım Halq Cumhuriyeti ilân etildi ve bütün musulman dünyasında birinci olğan demokratik Anayasa qabul etildi. Anayasada böyle maddeler yer aldı: qanun çıkarıcı, icra, mahkeme akimiyetiniñ mustaqilligi; bütün halqlarınıñ öz muqadderatını tayin etüv aqqı; musaviylik, bütün imtiyazlarınıñ lâğu etilmesi, qadınlarnıñ erkeklernen aqynı aqlarğa saip olması; şahsiyet, söz, neşir, toplaşuvlar serbestligi.

Faqat Cumhuriyetniñ tarihi qısqa oldı: yanvar ayında Qırımı bolşevikler işğal etti. 23 fevral 1918 senesi Çelebicihan öldürildi, onıñ cesedi ise deñizge atıldı.

18 oktâbr 1921 senesi RSFSC teribinde Qırım Sovet Sotsialistik Cumhuriyeti quruldı. Qabul etilgen yañı Anayasada yarımadanıñ resmiy tilleri olaraq qırımtatar ve rus tilleri oldı.

1920-1930 seneleri – qırımtatar halqınıñ inkişafında pek tartışmalı devir oldı. Qırımda tamır halq – qırımtatarlarğa prioritetli destek ilân etildi (sözde “tamırlaştırıv” ya da “totalitarleştirüv” siyaseti). Amma 1920-nci senelerniñ ikinci yarısında yerli “milletçiliknen” küreş altında repressiyalar başlandı. Bu represiyal sebebinden cenkten evel qırımtatar ziyalıları aman-aman qalmadı.

17 aprel 1938 senesi qırımtatar ziyalılarınıñ büyük kısmı ve siyasiy elitası qurşunğa tizildi. Olar arasında Usein Bodaninskiy, Asan Sabri Ayvazov, Abdulla Lâtif-Zade, Osman Aqçoqraqlı ve başqaları bar edi. Bundan evel mayıs 1928 senesi Qırım Merkeziy saylav komissiyasınıñ başı Veli İbraimov idam etildi. Qurşun cezalarından soñ ükümet “Milliy Fırqa”azalarına qarşı tedbirler başlattı. Qırımtatar din adamları da basqılarğa oğradı.

1921-1923 seneleri sovet akimiyetiniñ azırlanuv siyaseti sebebinden Qırımda açlıq oldı. 100 biñge yaqın insan öldi, olar arasında 76 biñ qırımtatarı. 1932-1933 seneleri açlığı Ukrainadaki açlıqqa köre yengilce olsa da, bu facia qırımtatarlarınıñ hatıralarında açlıqtan qaçıp Qırımğa kelgen ukrainlerniñ qurtaruvinen qayd etildi. Açlıqtan ğayrı, kollektivleştirüv vaqıtlarında 1930-1931 seneleri 25-30 biñge yaqın insan kulaklarını cezalav sebebinden, sürgün etildi.

18 mayıs sabası

18 mayıs 1944 senesi tañda NKVD arbiyleri qırımtatar halqınıñ sürgünlüğini başladı. Operatsiya üç kün devam etti: insanlarnı zorbalıqnen demiryol stanstsiyalarına ketirip, insan taşımaq içün kelişmegen mal vagonlarına yüklediler. Sürgün etilgenlerniñ büyük kısmı qadınlar, qartlar ve balalar edi. №5859cc “Qırımtatarlar aqqında” qarar ilân etilmedi, insanlarğa azırlanmaq içün ise 15-20 daqqa berildi. Askerlernen qavğa sebebinden bir çoq qadın darbe kördi ve yaralandı. Bir mal eşelonuna 120-150 sürgün etilgen insan yüklendi. Şaatlarnıñ hatıralarına köre, yolda olarğa aş bermediler, tibbiy yardım olmadı, ölgenlerni ise yol kenarına attılar. Sürgün etilgen qırımtatarlarnı taşığan soñki eşelon 8 iyün 1944 senesi sürgünlük yerine barıp çıqtı. Qırımtatarlarnıñ büyük kısmı – 151 biñge yaqın insan Özbekistanğa ketirildi.

Yerli sakinler olarnı satqınlar ve duşmanlar kibi körip, pek yaramay qarşılar. Qırımtatarlar Bekabat şeerinde Farhad gidroelektrostantsiyanıñ qurucılığına, Samarkand vilâyetindeki “Köytaş” maden ocaqlarına ve “Taşkent-Stalinugol” madenine, Taşkent, Andijan, Samarkand, Şahrizabs, Kitab, Kaşkadarya vilâyetleriniñ kolhozlarına ve rayhozlarına işke yiberildi. Çoqusı allarda olar pek yaramay baraqlarğa yerleştirildi, “Köytaş” maden ocağıniñ qurucılığı vaqtında ise tışta yaşadılar.

Alışılmağan iklim, temel yaşayış şartlarınıñ olmamasından insanlar yaşayış ve ölüm arasında qaldı. Özbekistanğa ketirilgen qırımtatarlar arasında eñ başta sıtma epidemiyası ve aşqazan-içek hastalığı başladı.

Resmiy malümatqa köre, sürgünlükniñ ilk aylarında 1944 senesi mayıs-noyabr ayları devamında hastalıqlardan ve ağır yaşayış şartlarından Özbekistanda 10105 qırımtatarı öldi, yani ketirilgenlerniñ 7%. 1944-1956 ss. sürgünlük ve ağır şartları sebebinden 49 200 kişi öldi. Sürgünlükte birinci dört yıl içinde ölgenlerniñ sayısı umumiy sayıdan 65.9% -nı teşkil etti. Qırımtatar milliy areketiniñ malümatına köre, sürgünlükniñ birinci yıllarında qırımtatar halqınıñ 46,2% öldi.

Genotsidniñ mahsaqı tek qırımtatar halqı degil, aynı zamanda onıñ maddiy medeniyeti edi

Qırımtatarlarınñ sürgünlüğinden soñ sovet ükümeti tarafından Qırımda yoq etilgenler:

- ▶ **112** şahsiy kitaphane
- ▶ **640** başlanğıç mektepniñ kitaphanesi
- ▶ **221** orta mektepniñ kitaphanesi
- ▶ **360** oquyıcı evi
- ▶ **30** rayon, **60** şeer kitaphanesi
- ▶ **861** qırımtatar mektebi
- ▶ **24** müzey
- ▶ qırımtatar gazeta ve mecmualarınıñ muarririyetleri, radio, teatrlar, müzeyler, aliy ve mahsus tasıl yurtları
- ▶ qırımtatar tilinde çıkarılğan kitaplar, yüzlerce unikal elyazmalar
- ▶ **63** orkestr
- ▶ **1600** qavehane
- ▶ **237** bediiy aveskârlar taqımı

- ▶ **2400** mezarlıq yernen bir etildi, mezartaşları, muqaddes şeyler yoq etildi, cami binaları ve medreseler tükân, klub, anbar maqsatları içün berildi
- ▶ Eñ eski tasıl yurtı olğan Zincirli medreseniñ binası ruhiy hastalıklar hastahanesine çevrildi
- ▶ Qırımtatarlarğa ait **80** biñ ev, **34** biñ arazi, **15740** baş ayvan, **420000** savut, urba, ev eşyası tutıp alındı. 1944 senesi tutıp alınğanlardan iç birisi bugünge qadar qırımtatarlarğa qaytarılmadı

- ▶ 1944-1945 seneleri arasında Qırımda qırımtatar toponimleri ve gidronimleri deñştirildi

- ▶ Qırımtatar adları olğan **11** rayon merkezi ve **327** köyniñ adları deñştirildi.

Kommunistik Partiyaniñ XX toplaşuvında M.Hruşçov sürgün etilgen halqlarğa yapılğan adaletsizlik aqqında birinci kere ayttı. 28.04.1956 s. çıkarılğan “Ulu Cian cenki vaqtında sürgün etilgen qırımtatarlar, balqarlar, türkler – SSCB vatandaşları, kürdler, hemşiller ve olarnıñ aile azalarından mahsus yerleşüv sınırlanmalarını çıkaruv aqqında” SSCB Yuqarı Şurası Prezidiumınıñ Fermanı qayd etilgen halqlarnıñ mahsus yerleşüv rejimini ve memuriy nezaretni lâğu etti.

Qırımtatarlar içün sınırlavlar lâğu etilse de, sürgün vaqtında olardan tutıp alınğan mal-mülk ve Vatanlarında yaşama aqqı qaytarılmadı. 1956 senesiniñ soñunda KPSS Merkeziy Komiteti Politbürosınıñ “Qalmuq, qaraçay, balqar, çeçen ve inguş halqlarınıñ milliy cumhuriyetleriniñ ğayrıdan qurulması aqqında” Qararı qabul etildi (24.11.1956). 1957 senesi bu halqlarnıñ repatriatsiyası başlandı. Qırımtatarlar, almanlar ve ahıska türklerine böyle imkân berilmedi.

Qırımtatar milliy areketiniñ faalleşüvi

1950-ncı senelerniñ ikinci yarısı sovet ükümetiniñ tevqif ve apis etüvlerine yol açqan qırımtatar milliy areketiniñ birinci faalleşüv devridir. Faaller üzerinde birinci siyasiy dava 1961 senesi oldı. Enver Seferov ve Şevket Abdurahmanov Vatanğa qaytuv içün küreşke çağıruvlarnen varaqalar sebebinden 7 ve 5 yıl apis cezasına mahküm etildi.

1962-1967 seneleri Fergana ve Andijanda qırımtatar faallerine qarşı daa bir qaç mahkeme davası oldı. Umumen SSCB Savcılığınıñ malümatına köre, 1966-1967 seneleri arasında Özbekistanda qırımtatarlar arasında 59 insan “milletçilik temelinde antigrajdanlıq kösterüvler içün” mesuliyetke çekildi, olar arasında 55 kişi – çapqınlıq, 3 – iftira atuv, 1 – milliy duşmanlıq doğuruv içün. “Grajdantertibiniñ bozuluvlarına yol bermemek” maqsadınen 1966 senesi ve yanvar 1967 senesi 766 qırımtatarı “cinaiy qanunlarnı öğrenüv” içün militsiyağa çağırıldı.

1967 senesi SSCB Yuqarı Şurasınıñ “Evelde Qırımda yaşağan tatar milletinden vatandaşlar aqqında” Fermanı qabul etildi, onıñ esas ğayesine köre qırımtatarlar “şimdiki yaşav yerlerinde tamırlaştı, onıñ içün olarnıñ Qırımğa qaytması kereksiz”. Ferman devlet organlarınıñ “Qırımda yaşağan tatar milletinden vatandaşlar” aqqında qararınıñ qabaatlavlar qısınıñ lâğu etti, amma qırımtatarlarnıñ “Özbek ve başqa şuralar cumhuriyetlerinde tamırlaşqanını” tasdıqladı. Ferman dan soñ Yuqarı Şura Prezidiumı tarafından qabul etilgen 494-nci qararda “tatar milletinden vatandaşlar [...] ve olarnıñ qoranta azaları, bütün SSCB vatandaşları kibi, işke kirüv ve pasport rejimi aqqında ameldeki qanunlarğa köre, Şuralar Birliginiñ bütün topraqlarında yaşama aqqına saip”.

“Pasport rejimi” aqqında tenbide yañıluv bar edi, çünki Qırımğa keteyatqanda memuriy manialarnıñ yaratılmasını közde tuta edi. Mekân qaydı, yani registratsiya olmadan, qırımtatarlar ev alamay ve işke kiralnay edi. Oña baqmadan, 1967 senesi sentâbr ayınıñ soñunace Qırımğa 2000-ge yaqın qırımtatarı keldi, faqat kelgenlerden kimse mekân kaydını yapıp olamadı. Amma aqım eksilmey edi. 1968 senesiniñ başına qadar qırımtatarlardan yüksek devlet quruluşlarına yazılğan mektüplerniñ sayısı birden çoqlaştı. Olarnıñ episinde Qırım ükümetine mekân kaydında qıynılıqlar yaratılmaması içün emir berilmesi talap etile edi. Kelecek yıllarda ükümet “Qırımtatarlarsız Qırım” siyasetini ömürge keçirmege başladı.

Qırımtatarlar için Qırımda mekân qaydı yapılmay edi, yarımada ealisine qırımtatarlarğa ev satmağa yasaq etildi, olar satıp alğan evlerni ise buldozerlernen yıqa ediler. Bunı qabul etmek istemegenlerni “pasport qaideleriniñ bozuluvı için” mahkeme mesuliyetine çekile edi. Bu siyasetke qarşılıq köstermek için 23 iyün 1978 senesi Musa Mamut özünü yaqtı.

Perestroykadan soñ milliy areketniñ yañıdan faalleşüvi

1987 senesi iyül ayında qırımtatarlar halqını Vatanğa qaytarmaq talabınen Moskvadaki Qızıl meydanğa çıqtı. 1989 senesi qırımtatarlarınñ kütleliy şekilde tarihiy Vatanına qaytuvi başlandı. 1990-ncı senelerniñ başında qayıp kelgen qırımtatarlar, zeminlikte, suvsız, elektriksiz ve qızdıruvsız yaşap, öz evlerini sıfırdan qurmağa başladı. Yerli ükümetnen yaratılğan suniy qıyınlıqlar ve ev aluv imkânlarınıñ olmağanı sebebinden qırımtatarlar özleri 300 qasaba qurmağa başladı.

1991 senesi iyünniñ 26-nda qırımtatar halqınıñ Ekinçi Qurultayı keçirildi. O Qurultayda qırımtatarlarınñ temsilci organı – Milliy Meclis saylandı.

Qırımtatarlar Qırımğa qaytqan soñ birinci bir qaç yılda yañıdan qırımtatar teatri tiklendi, “Qırım” folklor ansambli yaratıldı, İ. Gasprinskiy adına milliy kitaphane, qırımtatarlarınñ tarihiy ve medeniy miras müzeyi açıldı, qırımtatar tilinde birinci radio- ve teleyayınlar başlatıldı, mektepler ve camiler qurulmağa başladı.

Amma bugün Rusiye Qırım yarımadasınıñ işğalinen razı olmağan ve işğalci devletniñ cinayetlerini takbih etken qırımtatarlarınñ yoq etilmesine baqtırılğan tedbirlerni keçirmege devam ete. Ukraina tamır halqınıñ medeniy ve tarihiy yadikârlıqlarını yoq etüv, insanlarını taqip ve tevqif etüvler, tintüvler, tarihni deñiştirüv, qorqutuvlar ve basqı, rus ordusına qanunsız celp etüv — 2014 senesinden başlap Qırım yarımadasında Rusiye tarafından yaratılğan kerçek. Tek Qırımniñ azat etilmesi ve yarımada üzerinde nezaretniñ Ukrainağa qaytarılması adaletniñ yañıdan tiklenmesine, insanlarınıñ, hususan qırımtatar halqı temsilcileriniñ aqları ve özgürlükleriniñ temin etilmesine imkân yaratacaqtır.

Nelerni hatırlamaq kerek?

- ◆ Qırımtatar halqınıñ sovet totalitar rejiminen sürgün etilmesi genotsid aktıdır. Mahsus öldürivler yapıldı, ağır beden yaraları ve zarar ketirildi, qırımtatarlarınñ fizikiy yoq etilmesine baqtırılğan ağır yaşayış şartları yaratıldı. Kanada, Letoniya ve Litvaniyada sürgünlük qırımtatar halqınıñ genotsidi olaraq tanıldı. Ukraina başqa memleketlerniñ de genotsidni tanılması içün çalışmaları yürsete.
- ◆ SSCB-niñ kommunistik rejimi, soñra ise Rusiye on yıllar devamında maqsatı olaraq qırımtatarlar aqqında “satqınlıq” aqqında mifler tarqattı. Ve bugün istilâcı devlet işğal etilgen Qırımda bu añlatuvnı duşmanlıq, basqılar ve bozğunluq içün qullana.
- ◆ RF qırımtatarlarğa qarşı basqı siyasetini devam ete, olar arasında: maqsatlı olaraq Ukraina tamır halqınıñ aqlarını bozuv, arbiy hizmetke qanunsız celp etüv, medemiy mirasniñ yoq etilmesi, tarihni sahtelev, tasil ve içtimaiy yaşayışni sahtelev.
- ◆ RF 1944 senesi qırımtatarlarınñ sürgünlüğini inkâr ete ve Stalin repressiyalarinen sürgünlük içün mesuliyet almaq istemey.
- ◆ Rusiye İmperiyası ve soñra onıñ yerine kelgen Sovet Birligi ve RF, XVIII asırda Qırım yarımadasınıñ topraqlarını zapt etken soñ qırımtatarları maqsatlı olaraq sıqıştırıp çıqarmağa tırıstılar ve Ukraina tamır halqınıñ tarihini de ñıştirdiler, çünki qırımtatarlarınñ tarihiy asabalığı ve olarnıñ yarımadada bulunması “Qırımniñ Rusiyege ait olğanı aqqında” uydurılğan mifniñ tasdıqlanması içün telüke teşkil ete edi ve Qırımniñ rus müstemlekeleştirüv siyasetine mania yarata edi.
- ◆ 2014 senesi Qırım Muhtar Cumhuriyeti ve Aqyar şeeriniñ işğal etilmesinden berli Rusiye totalitar sovet rejiminiñ ve Rusiye İmperiyasınıñ cinayetlerini devam etip, qırımtatar halqına qarşı mahsus olaraq basqı köstere.
- ◆ Taqipler ve basqılarğa oğrağan, em de 1932-1933 ss. sovet rejiminen teşkil etilgen Golodomor genotsidiniñ qurbanı olğan Ukraina halqı, qırımtatar halqınıñ genotsidi — sürgünlükniñ acısını añlay ve qırımtatarlarınñ göñlüni ala, çünki bu umumiy bir facia, Ukraina halqınıñ faciasıdır. Ukraina qırımtatar halqınıñ genotsidi halqara seviyede tanılması, em de totalitar rejimlerniñ buña beñzegen cinayetlerinden zarar körgen başqa milletler arasında genotsid olaraq qabul etilmesi üzerinde çalışa.

- ◆ Sürgünlükten 80 yıldan soñ Rusiye Qırım yarımadasınıñ işğalinen razı olmağan ve Qırımniñ azat etilmesini yaqınlaştırğan qırımtatarlarğa devamlı basqı kösterip, totalitar, sovet rejimine has imperiya köleleştirüv ananelerini devam ete.
- ◆ Rusiye basqılar, qorqutuvlar, “rus dünyası” siyasetiniñ kirsetilmesi ve Ukrainanen Ğarpqa qarşı “muqaddes cenk” añlatuvları vastasinen qırımtatarlarınıñ “tınç sürgünlüğü” içün şarait yarata.
- ◆ Rusiye’nin işğalinen Qırımda siyasiy taqiqler, zorbalıq, yoq oluvlar, öldürüvler, söz ve din serbestliginden marum etüvler ve balalarını askeriyleştirüv adiseleri peyda oldı, ondan ğayrı qırımtatarlarğa qarşı totalitar basqı usulları qullanıla.
- ◆ NKVD adetleriniñ ve usullarınıñ yañı nesilleri, rus quvetçi strukturaları, eski usullarnı qullanıp, Qırım yarımadası topraqlarını basqı, qorqu, maqsatlı insan aqlarınıñ bozuluvları merkezine çevirdi.
- ◆ İnsanlıqqa qarşı cinayet — qırımtatar genotsidiñ aqibetleri yeterli derecede alğılanmağance, milliy topluluqlarnı yoq etüv tecribesiniñ kene tekrarlanuv ihtimali bar ve bugün-de-bugün işğalci devlet bu yönelişte tedbirler yürsete.
- ◆ Qırımtatar halqınıñ genotsidi rus müstemlekeleştirüv siyasetiniñ esas qısmı ve insanlıqqa qarşı cinayettir.
- ◆ Qırımniñ işğalinden soñ istilâcı devlet 80 yıl evelsi sovet totalitar rejimi kibi, Qırım ealisini avuştıruvnen halqara gumanitar qanunğa qarşı cinayet kerçekleştire. Ruslarnıñ Ukrainanıñ Qırım topraqlarına, qırımtatarlarınıñ Vatanına köçip kelmeleri ve anda yerleşmesi ise maqsatlı şekilde desteklene.

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

КРИМСЬКА
ПЛАТФОРМА

Наші соцмережі:

[ppu.gov.ua](https://www.facebook.com/ppu.gov.ua)

[ppu.gov.ua](https://www.instagram.com/ppu.gov.ua)

[ppu_gov_ua](https://twitter.com/ppu_gov_ua)

[ppuark](https://www.t.me/ppuark)

[crimeaplatfrom](https://www.facebook.com/crimeaplatfrom)

[crimeaplatfrom](https://www.instagram.com/crimeaplatfrom)

[crimeaplatfrom](https://twitter.com/crimeaplatfrom)

[crimeaplatfrom](https://www.t.me/crimeaplatfrom)